

Денда Саво*

Универзитет у Источном Сарајеву
Православни богословски факултет
Светог Василија Острошког, Фоча

Есхатологија Његошева

Резиме: Тешко је поставити границе неке Његошове есхатологије. Његош је био пјесник мислилац и теолог мислилац. Између мислија теолога и пјесника се и протеже поимање есхатологије. Поимање је у сталној напетости између та два мислија. И у поезији и у теологији Његош је био самоук и та самоукост се одражава и на његова дјела и на мисао у њима. Има неких лутања у његовом поимању есхатолошких питања, па ипак можемо рећи да се кроз то својерсно слагање супротности пројављује „света бистра вода са источника твога бесмртнога“.

Кључне ријечи: Есхатологија, есхатон, вјечност, пјесник, теолог, мислилац.

На самом почетку ове теме појављује се једна велика дилема, а та дилема се опет раздваја на двоје. Шта је то што чини Његошеву есхатологију? И не само шта је то што је чини, већ и како је схватити? Један одговор не укључује други, већ први само донекле упућује на други. Хтјети поставити један систем Његошове есхатологије било би скоро немогуће, а опет, немати неке основне и полазне ставове значило би, на неки начин, „ограничити“ Његоша. Није нам намјера ни једно ни друго. Намјера нам је да у једном кратком огледу покушамо да покажемо, мада не и да докажемо, да је на неки начин Његошева мисао у највећем дијелу есхатолошка. „Владику Рада није занимао психолошки састав човјека; Пустињака Цетињскога више је занимала духовна категорија човјека на земљи и у космосу“ (Секулић 1977: 223). Извјестан број критичара Његошове мисли сматра да је на њега понекад имало утицаја ово или оно дјело, а неки од критичара иду још даље, па некритички говоре, а неки и тврде, да је Његош чак директно и користио нека од тих дјела. Један од примјера који се можда и најчешће наводи јесте Милтонов *Изјубљени рај*. То дјело је најчешће помињано и навођено као дјело које је директно утицало и инспирисало Његоша да напише *Лучу Микрокозма*. Овдје ћемо навести једно, по нама, веома важно мишљење које описује Милтона и оно из чега је настало његово дјело, а исто тако и владику Његоша и из чега је настала *Луча*. „По професору Ханфорду, у Милтону је живео ђаво, који се стално препирао. У Владици *Луче*, могли бисмо рећи, живела је визија о Богу који хармонише“ (Секулић 1977: 223).

* savodenda@gmail.com

Његоша никако не можемо схватити као плагијатора, него као пјесника, и то пјесника-поету коме припада сва слобода пјесничког изражавања. Поткрепљујући горе речено, навешћемо ријечи из његове пјесме: „Ко је оно на високом брду“ (*Писмо Др. Маринковићу јодину дана прије смрти*). То су ријечи које говоре о пјеснику и које пјесника приближују Божанству. Те ријечи пјесника називају „Творац мали најближи божанству“. У тој истој пјесми, пјесников рад упоређује се са божанским стварањем свијета. Ако је пјесништво стварање – творење, а оно мора бити то, да би било оно што јесте, онда је најбоље да Његоша препустимо поетском стварању и његовом стваралаштву и онда да кроз његово поетско стварање и стваралаштво идемо путем који нам, на неки начин, показује и освјетљава есхатолошки пут пјесничког поимања есхатона. Овдје морамо напоменути да је то на неки начин цијена стваралачке пјесничке слободе.

Зашто ово наглашавамо? Зато што Његошево поимање есхатологије није у свему било схватање које је настало из учења и поимања православља. То морамо схватити исто као што схватамо да је Његош прије свега пјесник, а не теолог. Да бисмо донекле осмотрили ту различитост, погледајмо ријечи из писма др Маринковићу а које му је написао отприлике годину дана прије своје смрти: „Моја је идеја међу небесима и гробницом смјело лећела. И ја сам смрт овако разумјео, или је тихи вјечни сан који сам боравио пређе рожења, или лако путовање из свијета у свијет и причеслење бесмртном лику и вјечито блаженство“ (*Писмо Др. Маринковићу јодину дана прије смрти*). Није тешко закључити да смрт по православном учењу није „тихи вјечни сан који сам боравио пређе рођења“. Има и других мјеста за која можемо да кажемо да помало скрећу са пута учења, да кажемо, православног поимања есхатологије. То не значи да је тим самим Његош створио неки свој систем есхатологије, већ се његове мисли крећу од пјесника-поете мислиоца до теолога мислиоца, а да се при томе једно не одваја од другога.

А да Његош остаје у оквирима православне есхатологије можда најбоље показују ријечи које је изговорио на самртничком одру и које су својеврсни тестамент његовог вјеровања и његове вјере. Те ријечи се тога тренутка, да тако кажемо, потврђују својом крвљу, својом душом, својим животом: „Боже и Света Тројице, помози ми! Боже и Света Госпођо (Богородице) предајем ти на аманет сиротну Црну Гору! Свети арханђеле Михаиле, прими моју грешну душу“ (Поповић 1913). Ето то је мислије у којем се формира, покреће и „испуњава“ Његошева есхатологија.

Оваква есхатологија, то јест есхатологија која је у замаху и кретању од поимања пјесника мислиоца до теолога мислиоца, пројављује се и показује и у његовим другим дјелима – пјесмама: „Црногорац свемогућем Богу“, „Мисао“, „Ода сунцу“, „Вечерња молитва“, итд. Не изузимамо ни остала Његошева дјела, али ипак желимо да ставимо акценат на она која су се, такорећи, највише дотакла есхатологије.

Ипак, као круна и резиме свега тога, прије свега налази се *Луча Микроkozма*. Иако предмет о коме говори *Луча* није искључиво есхатологија, она је ипак тијесно повезана са њом. Када се, између осталог, у *Лучи* помиње пад демона и пад човјека, онда су то теме које се и те како дотичу есхатологије. Дакле, есхатологија

у ствари започиње падом. Почетак је у паду који „условљава“ есхатолошко испуњење – савршетак. Зар есхатон – савршетак није на крају? Јесте, то је крај. Али да бисмо освијетлили крај најстрашније буре, морамо да знамо почетак. Човјек који је изгнан и „бачен на бурну брјежину“ сада лута – тежи да нађе одговор свога битија и свога постојања, да спозна своје испуњење – „свој есхатон“. На то нам и указују ријечи:

*Задаћак је см`јешни људска судба,
људски животи новидјење сирашно!
Човјек изинаји за враћа чудесивах,
Он сам собом чудо сочињава (Луча 3–7).*

Тражити неки одговор за човјека јесте тражити одговор на есхатолошка питања, а то и јесу питања која човјека непрестано муче. Пружени одговори нису они који могу да га задовоље. Зато Његош, знајући све то, и даје једини прави и истинити одговор, и то одговор који нам даје Богочовјек Христос. Тај одговор јесте да једино кроз умирање за овај свијет, то јест да кроз смрт која доноси вјечни живот, човјек полази јединим правим есхатолошким путем.

Сва Луча зрачи неком есхатолошком надом. Многи од критичара су баш због те наде приговарали Његошу. Они нису могли да схвате да је Његош проникао дубоко у човјечију душу и на неки начин у пакао људске душе. У том мраку људске душе, једина искра свјетлости коју је тамо пронашао била је искра божанске наде. Дакле, то је она нада о којој говори апостол Павле када пише да нам „остаје вјера, нада и љубав“ (1 Кор 13, 13). О тој истој есхатолошкој нади нам говори Његош у Лучи:

*Ал на судбу викајии не смијем-
надежда ми вољом тиворца блистиа (Луча 28–30).*

Дубоко поимање човјечије личности није Његоша могло оставити одвојеног од хришћанске антропологије. Зато и видимо да је питање есхатологије уско повезано са хришћанском антропологијом. У ствари, и есхатологија и антропологија повезане су сферама слободе. То су сфере оне божанске искре, онога пламена који се ничим не може угасити. То је онај пламен неугасиве божанске љубави, оне неугасиве искре којом се издиже и свијетли у смртну прашину.

*Ми смо искра у смртину прашину,
ми смо Луча тшамом обасуша (Луча 138–140).*

И ето та искра тражи свој извор. И чини ми се да те ријечи указују да смо ми искра једног великог огња, једне буктиње, једнога сунца. И та искра мора да нађе своје искриште. И то искриште мора да се разискри у томе огњу. Оно не смије да се сажеже и угаси у ништа, оно не смије да се оништави, постане ништавило.

Оно мора да осјети и предосјети своје првобитно достојанство, своје првобитно назначење. То би Његош овако опјевао:

*Тражи њрво блажено жилишије
Тражи судбу своја њаденија (Луча 195–196).*

Дакле, разискрити се у искру небеску, искру која је Богом помазана:

*Ти си искра за небо сѝворена
Бесмрѝнијем Боѝом њомазана (Луча 322–323).*

Помазање које остаје у човјеку, које треба да пројави Богојављење, да се јави као нови Адам и да остане посљедњи Адам. И као посљедњи Адам у свом есхатолошком назначењу да се сједини са Богом. То је оно што просијава из Његошевих дјела.

Његов осјећај Божијег домостроја спасења и обожења човјека је нешто што извире из његове поезије и она јесте сама реалност. Та реалност је космолошка, и не само космолошка већ и онтолошка. То није само реалност онострана, метафизичка, трансцендентална. Та реалност почиње овдје и сада, и она јесте у сваком будућем тренутку, и тако све до постизања, како рекосмо, првобитног и есхатолошког назначења—обожења.

*Ах божансѝво Творцем назначено!
Зар ѝолико могућеѝа Творца
наша мрачна занимава судба
да аѝоуму једном мислећему
да божансѝво ѝаковоѝа качесѝва
да ѝ' у ѝоља води миродржна (Луча 205–210)?*

Његош се пита: „Зар толико могућега Творца наша мрачна занимава судба?“ Зар је могуће да ће онај који је „изгнан са врата чудества“ задобити и више него прије изгнанства? Да ли ће да задобије више него што је изгубио? И како су посвједочили Свети Оци „да више Христом добисмо, него што Адамом изгубисмо“. Та неизмјерна љубав Божија се и показује у послању Сина у свијет. То Његош и говори када пише: „Син достојни Оца превјечнога обука се у человјечество“.

Али опет не можемо да заобиђемо слободу кретања Његошевих мисли као пјесника. Опет његова есхатологија у његовој поезији поприма, да тако кажемо, неко супротно кретање, неку непослушност. То изгледа као „спасење кроз непослушност“. То ширење Његошеве мисли му није дозволило да буде ограничен неким системом. Знајући, али не само на нивоу интелекта већ прије свега снагом вјере, да хришћанство није једноставно систем, да оно није самим тим нешто ограничено, већ да је то слобода истинске љубави којом смо створени и призвани у битије, Његош зна да то призивање јесте и назначење за савршенство. Та слобода

истинске љубави дата је и човјеку и Његош њу и користи и покушава да кроз њу схвати и прикаже несхвативо, оно чега су „рјешења у гробу кључеви“. Схватајући Његоша на овај начин и његове покушаје да досегне до највећих дубина битија, да досегне до изузетне дубине бездана људске слободе, а чија је мјера једна и јединствена, а то је безграничност, полако нас доводи до својеврсног *слањања сујроитности*. *Coincidencia oppositorum* код Његоша је дозволио, а и учинио да Његош у исто вријеме буде пјесник мислилац и остане теолог мислилац. Његош је и као пјесник и као поета био самоук. И у једном и у другом случају био је близак Богу. „Има, дакле, песника блажених и неблажених, као и богова или анђела; но то онда није главно. Главно је да има људи и песника, и да ови последњи најближе стоје творцу света, пошто се и творац света и песници занимају истим послом, поезијом“ (Велимировић 1921: 21).

И поред пјесничке блискости Творцу Његоша његово поимање доводи до тога да пророчки схвата да прије и изнад свега мора да буде првобитно назначење човјека а не пјесничко заточење, јер

*Судба наша ойрова је чаша
вјечне судбе свейи су закони,
цијела бића њима су йокорна.
Види човјек своје зайочење,
йомало се йрве славе сјећа
и йолейи небу како муња;
ал` ѿа смрйни ланац заусйеже
докле рочно одсйоји сужансйво.*

*Сйоѿа смрйни најсјајни йоейе
С врайах неба у йройасй йадају (Луча 341–350).*

Покушали смо да се у овом кратком огледу дотакнемо Његошевог поимања есхатологије. Есхатологија и есхатон нису нешто што нас чека на самоме крају, већ је то оно што почиње овдје и сада. То је вјечност у коју смо ступили када смо призвани у битије. Код Светог Максима Исповједника то је овако исказано: „Алфа је дата да бисмо освјетлили омегу и да би онда себе објаснила омегом“. Осјећајући то на неки њему својствен начин, и не само осјећајући него и знајући то у правом смислу те ријечи, Његош нам кроз своја дјела и приказује једну такву есхатологију, есхатологију оног првог незалазног дана, који никада не престаје, већ улази у вјечност. Есхатологија која почиње од космологије кроз онтологију до антропологије да би, у ствари, прерасла кроз христологију у једину праву теоантропологију.

*О йреблаји, тйхи учийељу,
слайка ли је свейа бисйра вода
с исйочника тивоѿа бесмрйноѿа!
Ог Твоѿа су свијейлоѿа йоїледа*

*уїлашене раке исчезнуле,
од Твоїа су хода свешїеноїа
боїохулни срушени оліїари;
васкрсењем смрїї Си њоразіо,
небо ївојом хвалом одјекује,
земља слави своїа сїасиїеља (Луча VI 271–280).*

Нестала је она „отрова чаша“ и она „чаша жучи“, остала је само она бистра вода „с источника твога бесмртнога“. Сјенку је назрео још са бријега а сада се креће и иде ка прволику, ка „источнику бесмртноме“. „Човјек је смртан и мора умријети. Ја с надеждом ступам светом твоме источнику, коју сам сијенку назрео јоште с бријега“ (*Њеїошев їсестїаменїї*).

Библиографија

Извори

Петар Петровић Његош (1979). *Луча микроkozма*. Београд: Просвета.

Њеїошев їсестїаменїї, преузето 15. октобра 2017. године са <https://stanjestvari.com/2014/11/21/петар-її-петровић-његош-тестамент>.

Писмо Др. Маринковићу їодину дана їрије смрїїи, преузето 15. октобра 2017. године са <http://www.poreklo.rs/2012/09/24/njegošovo-pismo-lekaru-marinkoviću>.

Литература

Велимировић, Н. (1921). *Релиїїја Њеїошева*. Београд: Издање С.Б. Цвијановића.

Поповић, В. (1913). *Преїїиска I*. Београд: Државно издање.

Секулић, И. (1977). *Њеїошу књиїа дубоке оданосїїи*. Београд: Вук Караџић.

Njegoš's Eschatology (a short review)

Summary. It is quite hard to distinguish precisely Njegoš's eschatology from the remainder of his thought. He was both a poet-thinker and a theologian-thinker. Between the thoughts of theologian and poet, there is a thread of eschatology. This eschatology is in a constant tension between these two ways of thinking. Njegoš was self-taught in both poetry and theology, which is reflected in his thought and his works. There are certain misunderstandings in his treatment of eschatological themes, although one might say that, through concurrence of opposites, there appears “a holy water from your immortal spring.”

Keywords: Eschatology, eschaton, eternity, poet, theologian, thinker.